

Mats Ekström & Stig Arne Nohrstedt: Journalistikens etiska problem

Stockholm: Rabén Prisma och Svenska journalistförbundet 1996, 360 s.

Örebroforskarna Stig Arne Nohrstedt och Mats Ekström (N&E i denna recensionen) arbetade under början och mitten av 90-talet med ett projekt som hette *Journalistikens normer*. Grundtanken var att studera nyhetsjournalistikens etik i praktiken, främst med avseende på saklighetsideal och konsekvensansvar. N&E har särskilt intresserat sig för hur journalisterna hanterar avvägningen mellan det etiska ansvaret och andra krav som att presentera intresseväckande och engagerande nyheter.

Forskningsprojektet har tidigare utmynnat i två delrapporter (Nohrstedt 1994, Nohrstedt & Ekström 1994) och *Journalistikens etiska problem* är projektets slutrapport. Själva temat har N&E inte lämnat utan de fortsätter med liknande frågeställningar inom ramen för projektet TV-journalistikens giltighet.

Journalistikens etiska problem har uppmärksammat en del i den journalistiska fackpressen. Eller rättare sagt de tre sista sidorna och förslaget om att inrätta ett oberoende granskningsinstitut för att granska journalistikens saklighet och vardagspraktik har uppmärkamats och delvis förvrängt till något annat än vad N&E uppenbarligen avser.

Boken är tredelad. Den första delen tar upp teoretiska och historiska perspektiv, del två presenterar tre skilda empiriska delstudier, och del tre diskuterar epistemologi, moral och makt.

Det genomgående budskapet är att frågor om journalistisk etik inte kan skiljas från frågor av kunskapsteoretisk, epistemologisk natur. N&E argumenterar övertygande både i teori- och empirikapitlen för hur den journalistiska etikens kärna borde bestå av frågor om saklighet, allsidighet och sanning snarare än som det nu är närmast handla om textreklam och personlig integritet.

Diskussionen om de här kunskapsteoretiska kärnfrågorna lyser med sin frånvaro från den journalistiska praxisen. I stället har saklighetsfrågorna reducerats till rutiner som kan behärskas med hjälp av rituella strategier och schematiskt handlande. Här bygger N&E på välkända fakta inom journalistikforskningen och bidrar med sin empiri till att ytterligare öka förståelsen för hur dessa mekanismer fungerar.

Del ett av empirin är deltagande observation under en vecka på 15 redaktioner och analys av de reporterjobb som görs med avseende på etisk diskussion. Del två är en studie av arbetsvillkoren under en och samma arbetsdag på de svenska nyhets-

redaktionerna. Del tre är intervjuer med journalister hur de ser på etiken i några autentiska fall.

De empiriska kapitlen bjuder på metodologisk finurlighet men också på slarvig, grovhuggen presentation av forskningsresultaten och metoderna. Validitets- och reliabilitetsfrågor diskuteras knappast överhuvudtaget. Som det nu är förutsäts läsaren antingen vara ointresserad av forskningsmetodik eller ha (Nohrstedt 1994) och (Nohrstedt & Ekström 1994) hemma i hyllan för att kunna kontrollera hur forskarna egentligen har gått till väga. Litet ironiskt kanske eftersom N&E i slutkapitlet med all rätta argumenterar för att journalistiken måste bli mera öppen och redovisande för sina arbetsmetoder.

Det centrala empiriska fyndet är i alla fall entydigt: Den journalistiska verkligheten är ingalunda fylld av svåra etiska överväganden. Journalister kan visserligen fundera på och vid behov diskutera också kunskapsteoretiska frågor, men i det dagliga arbetet aktualiseras frågorna sällan.

Den stora förtjänsten i boken är den klara uppdelningen i etiska ideal och praktisk handlingsetik samt den empiriska fokuseringen på handlingsetik som gör det möjligt att få syn på hur etiken behandlas i det dagliga arbetet. N&E redogör för de etiska idealen och deras historiska bakgrund och jämför sedan dessa med verkligheten. Gapet är alltså betydande trots att journalister själv i intervjuundersökningar har ansett att de uppfyller idealen rätt väl. Orsaken står att finna i faktum som är kända i journalistikforskningen: bristande resurser, rutinisering, ritualisering och användande av ritualer och rutiner för att legitimera schematiska, mekaniska beslut och få dessa att framstå som genuina etiska val.

Med andra ord: Journalistikens krassa, resursknappa verklighet går helt enkelt inte att anpassa till professionens egna etiska ideal. Det här vill journalisterna inte inse utan låtsas som om de handlar i enlighet med yrkesetiken. Etiken görs töjbar, man skapar mallar och normer för hur man ska handskas med olika situationer och låtsas som om dessa mallar och normer är genuina etiska avgöranden. Gapet mellan ideal och verklighet är så brett att det inte går att överbryggas med någon etisk resning utan det måste tacklas på andra sätt. Bättre intern självkritik och systematiska värdediskussioner, ett oberoende granskningsinstitut som allmänheten kan vända sig till samt större öppenhet om arbetsmetoder och deklARATIONER om vilka anspråk man kan ställa på olika journalistiska texter. Här har vi *Journalistikens etiska problem* i ett nötskal enligt min tolkning.

Enligt förlagets bakpärm riktar sig boken främst till journalister. Det är ett mycket vällovligt syfte

och märks delvis i författarnas retoriska strategier, inte minst rädslan för att tappa bort sig i allt för långa metodologiska resonemang. Det är hög tid att både forskarkåren och journalistkåren gör sitt till för att överbygga klyftan som finns mellan journalistikforskning och journalistisk praxis. N&E gör det och på ett ganska lyckat sätt dessutom. Bokens nivå blir inte för svår för en läsare journalist, men inte heller för ytlig för en forskare.

Speciellt väl lyckas de i sitt epistemologiska resonemang. De bekänner sig till den kritiska realismen och tar avstånd både från naiv empirism och postmodern relativism. Journalistiken liksom alla andra texter konstruerar verkligheten samtidigt som den beskriver den. Det behöver emellertid inte betyda att man inte kan säga att vissa texter är mera verklighetstroga än andra.

Just på den här punkten anser jag att det brister allra mest i den journalistiska självförståelsen. De flesta journalister vägrar inse att de konstruerar verkligheten och att det är ett centralt moraliskt övervägande att vara medveten om hur man konstruerar verkligheten och vems ärenden man går. En av orsakerna till att journalister inte vill ta till sig ett konstruktionistiskt synsätt är just den postmoderna relativismen som menar att det inte finns någon skillnad på fakta och fiktion. När journalister konfronteras med det synsättet leder det ofast till att de slår ifrån sig hela konstruktionstanken och stannar kvar i den naiva empirismen med sin spegelmetafor. Om N&E lyckas med sin avsikt att nå yrkesarbetande journalister med sin bok så kan de förhoppningsvis bidra en hel del till en förnuftig journalistisk epistemologi.

Några öppna frågor lämnar dock boken. Begreppet objektivitet används vitt och brett men definieras egentligen aldrig. N&E anser att objektivitet är värt att eftersträva men förklarar inte vad de exakt menar med objektivitet. Uppenbart är att de inte anammar Westerståhls objektivitetsbegrepp utan snarare står rätt nära Hemanus. Enligt min mening är dock den semiotiska betydelsen av begreppet objektivitet inom journalistiken liksom i samhället över lag intimt förknippat med en naivt realistisk kunskapssyn, vilket bara gör det förvirrande att tala om objektivitet. Om man vill uppnå en journalistisk förståelse för en konstruktivistisk kunskapsteori så vore det nog bäst att en gång för alla avföra hela ordet från både den vetenskapliga och den journalistiska diskursen.

Ett annat problem som är genomgående för hela boken är att begreppet nyhet jämföras med begreppet journalistik. Ändå är journalistik så mycket mera än nyheter och speciellt dagstidningarna är i dag på väg bort från en ensidig nyhetsfixering mot

mera mångsidiga sätt att beskriva verkligheten. Många av de etiska problem liksom de strategiska ritualer som N&E beskriver är en följd just av nyhetsjournalistiken och dess epistemologiska förankring i den naiva empirismen. Ändå tycks N&E indirekt betrakta nyheten som en ren obesudlad berättarform som nu hotas av att journalister börjar intressera sig för narratologi och dramaturgi och vill hitta nya sätt att berätta sina berättelser. På något sätt lyckas N&E undgå att se att också nyheten är en i alla högsta grad dramaturgisk form och berättelse, och att en hel del av de problem som beskrivs i boken är en direkt följd av den uppochnedvända triangeln.

Jag tror tvärtom att en bredare uppsättning textuella strategier för att ta sig an olika journalistiska uppgifter gör det möjligt att bli mindre rituella och rutiniserad, samtidigt som olika former av rapportage med en aktivare mera närvarande journalistroll möjliggör just den öppenhet och ärlighet gällande de egna arbetsmetoderna som författarna efterlyser i slutkapitlet.

Det är helt klart att Nohrstedt och Ekström fyller det behov av en vetenskaplig grundbok i journalistisk etik på svenska som länge har funnits. Boken borde ha sin givna plats bland kurslitteraturen både på journalistutbildningar och akademiska medie- och kommunikationsprogram.

Samtidigt kan man inte undgå intrycket att *Journalistikens etiska problem* inte är definitivt färdigskrivet. Det är en text som fortfarande lever och måste få utvecklas i dialog med den kritik som den stöter på. Vågar man hoppas på en ny reviderad upplaga med lite noggrannare presentation av forskningsmetoderna, lite bättre definitioner och lite färre öppna frågor? Då skulle vi kanske ha ett verkligt standardverk i nordisk journalistikforskning med potential att översättas och ges ut på den internationella vetenskapliga arenan.

Litteratur

- Nohrstedt, S.A. (red.) (1994) *En nyhetsdag*. Högskolan i Örebro.
Nohrstedt, S.A. & Ekström, M. (1994) *Ideal och verklighet*. Högskolan i Örebro.

Lars Rosenblad
Nya Åland, Mariehamn/Institutionen för kommunikationslära,
Helsingfors universitet